

PROBLEM CZASU I MIEJSCA FUNDACJI MONASTERU ZWIASTOWANIA NMP NAD RZEKĄ SUPRAŚŁ, CZ. I

The Problem of the Date and Place of the Foundation of the Monastery of the Annunciation of the Blessed Virgin Mary on the Supraśl River, Part I

ANTONI MIRONOWICZ

Uniwersytet w Białymstoku

<https://orcid.org/0000-0001-7856-2191> * amir@uwb.edu.pl

Abstrakt: Z rozbudową rezydencji rodowej Chodkiewiczów w Gródku wiąże się powstanie na jej terenie monasteru. Niemal wszyscy badacze tego ośrodka zakonnego wymieniają rok 1498 jako datę, ten, w którym to wojewoda nowogródzki i marszałek Wielkiego Księstwa Litewskiego Aleksander Chodkiewicz ufundował zgromadzenie zakonne w pobliżu Gródka. Szczegółowa analiza znanych już dokumentów i dotarcie do nowych źródeł pozwalają całkowicie zweryfikować powtarzaną od trzech stuleci historię o początkach Ławry supraskiej.

Słowa kluczowe: Gródek, Pafnucy Sieheń, Aleksander Chodkiewicz, monaster supraski

Abstract: The establishment of the monastery on the site of the Chodkiewicz family residence at Gródek is associated with the expansion of the residence. Nearly all scholars who have studied this monastic centre identify 1498 as the year in which Aleksander Chodkiewicz, Voivode of Novogródek and Marshal of the Grand Duchy of Lithuania, founded a monastic community near Gródek. A detailed analysis of already known documents, combined with the examination of newly discovered sources, makes it possible to thoroughly reassess the account of the origins of the Supraśl Lavra that has been repeated for more than three centuries.

Keywords: Gródek, Pafnucy Siehen, Alexander Khodkievich, Supraśl monastery

1. Wprowadzenie

Gródek jako pograniczny zamek obronny księstwa grodzieńskiego został wzniesiony w XIII wieku¹. Drewniany zamek warowny był położony na szlaku wiodącym z Białoski do Grodna i Wilna. Z Gródka wychodziła droga na Wołkowysk, Zabłudów i Suraż. Fragmenty zamku w Gródku nad Supraślą zachowały się obecnie w formie wzniesienia, które wznosi się od trzech do pięciu metrów ponad poziom otaczających go łąk. Z badań archeologicznych wynika, że Gródek był rozległym grodem warownym o konstrukcji drewnianej o średnicy pierścienia do 175 m. Wały obronne znajdowały się od północy i wschodu.

¹ Funkcjonowanie grodu potwierdza znaleziona na jego terenie ceramika pochodząca z tego okresu. St. Herbst, *Gródek nad Supraślą*, „Światowit”, 1962, nr 24, s. 669.

Z kolei od zachodu i południa znajdowała się fosa uzupełniona wodami i rozlewiskami rzeki Supraśl. Po opanowaniu w 1324 r. Podlasia przez Litwę za rządów Gedymina (1316-1341) Gródek przestał być punktem granicznym². Zamek wraz z ludnością podzamcza stał się jedynie stacją na szlaku gospodarczym, którego znaczenie wzrastało w XIV i XV wieku. Efektem tego zjawiska było osiedlanie się ludności ruskiej (białoruskiej) poza obrębem warownym grodu. W Gródku przebywał w 1382 r. książę litewski Witold, który był wówczas tytularnym księciem brzesko-grodzieńskim (1382-1389). Niebezpieczeństwo płynące ze strony wypraw krzyżackich skłaniało gospodarów litewskich do utrzymywania pogranicznych grodów, otoczonych osadami drobnego rycerstwa. Zapewne wówczas powstały okoliczne wsie wokół Gródka na wschodnim brzegu rzeki Supraśl: Bielewice, Mieleszki, Nacewice. W drugiej połowie XV zagrożenie krzyżackie uległo całkowitej likwidacji i wielki książę litewski Kazimierz Jagiellończyk (1447-1492) zaczął rozdawać grody warowne osobom prywatnym, kładąc podwaliny pod budowę dóbr magnackich³.

Do najbardziej zaufanych dostojników litewskich Kazimierza Jagiellończyka należeli Chodko Jurewicz i Iwaszko (Iwan) Chodkiewicz, uczestnik wojny trzynastoletniej z Krzyżakami⁴. Chodko Jurewicz był protoplastą rodu Chodkiewiczów. Wchodził w skład rady wielkoksiążęcej, zgromadził liczne dobra, których centrum był Gródek. Zmarł po 1447 r.⁵ Jego syn, Iwan Chodkiewicz, urodził się około 1420 r. 6 czerwca 1459 r. otrzymał od wielkiego księcia litewskiego Kazimierza Jagiellończyka namiestnictwo mińskie, a 1466 r. nowe nadania ziemskie⁶. W 1470 r. został marszałkiem hospodarskim, w 1476 r. namiestnikiem witebskim, a w 1478 r. starostą łuckim. Iwan Chodkiewicz brał czynny udział w wojnie trzynastoletniej z Krzyżakami i wyprawie na Węgry. W 1480 r. został wojewodą kijowskim po Marcinie Gasztołdzie. Chodkiewicz miał bronić Kijów przed Tatarami⁷. Za zasługi Kazimierz Jagiellończyk przed 1482 r. nadał marszałkowi kijowskiemu Iwanowi Chodkiewiczowi Puszczę

² St. Herbst, *Gródek nad Supraślą*, s. 670; tenże, *Gródek nad Supraślą. Studium historyczno-urbanistyczne*, Warszawa 1954, s. 2; T. Szyburska, *Gródek. Dawny zamek. Studium historyczno-architektoniczne*, Warszawa 1967, s. 7; Z. Piłaszewicz, *Gródek, województwo białostockie. Studium historyczno-urbanistyczne*, opr. Wojewódzki Konserwator Zabytków, Białystok 1983, s. 6-10. Badania archeologiczne potwierdzają funkcjonowanie grodu obronnego w XIII wieku, który miał bronić księstwo grodzieńskie. W końcu XIV w. osadnictwo na tym terenie uległo zniszczeniu, o czym świadczą krzyżackie opisy dróg na Litwę i Ruś. W opisach tych wspomina się jedynie dwa grody – Grodno i Wołkowysk. Ponowne wznowienie osadnictwa nastąpiło w II połowie XV stulecia. J. Wiśniewski, *Osadnictwo wschodniej Białostoczczyzny*, „Acta Baltico-Slavica”, 11/1977, s. 11; J. Tyszkiewicz, *Zarys dziejów okolic Białegostoku*, „Studia i materiały do dziejów Białostoczczyzny”, 1/1968, s. 70.

³ W. Tarasewicz, *Monografia Ziemi Gródeckiej*, Gródek 2021, s. 187-190.

⁴ Z. Luba-Radziwiński, *Sprawa odrębnego pochodzenia Chodkiewiczów litewskich i białoruskich*, „Rocznik Heraldyczny”, 8/1925, s. 128; J. Jasnowski, *Chodkiewicz Iwan vel Chodkiewicz Iwaszka*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 3, Warszawa 1936, s. 361.

⁵ L. Korczak, *Litewska Rada Wielkoksiążęca w XV wieku*, Kraków 1998, s. 80-81.

⁶ Jedno z wielu nadań hospodarskich dla Iwana Chodkiewicza. „1466. У Литовского; Новагородька повете. Наместнику новгородскому, пану Мартину Кгастовътовичу. Здесе просил у нас пан Иванъ Ходковичъ, маршалокъ н(а)шъ, наместникъ лядькеин, сеножати, што у Подстарины верхъ Мышьцов, и поведаль намъ, штожъ деи тая сеножать близко его людей. И мы и тебе о тую сеножать пытали, абы намъ тая сеножать не была шкодна. И ты намъ поведаль, штожъ тая сеножать близко пана Ивановыхъ людей, а намъ не естъ шкодна. Про то зю, естли будетъ такъ, какъ ты намъ поведаль, и мы тую сеножать маршальку н(а)шому, пану Ивану Ходковичу дали есмо. Дат(о) у Берштах, фев(раля) 2 ден, инъдик(т) 4. При томъ былъ наместникъ слонимьскіи, пан Мишко Вешторгович. Пис(ал) Богдан Сопез/с[ич] Вешторгович. Пис(ал) Богдан Сопез/с[ич]”. „Lietuvos Metrika”. Knyga nr 3 (1440-1498); *Užrašymų knyga* 3, Parengė A. Baliulis, L. Anužytė, Vilnius 1998, s. 28.

⁷ J. Jasnowski, *Chodkiewicz Iwan vel Chodkiewicz Iwaszka*, s. 361.

Błudowską, ciągnącą się od wsi należących do włości bielskiej i surażskiej (wsie Małynka i Czarna) po źródła Białegostoku⁸. Oprócz Puszczy Błudowskiej syn Chodki Jurewicz otrzymał Gródek z Puszczą Supraską. Wcześniej, po 1470 r., Iwan Chodkiewicz otrzymał Choroszcz, Trześciankę i Mysz. Sprowadził osadników z okolic Połocka, których osiedlił w swoich dobrach. Dobra chodkiewiczowskie Gródek były wyspą w środku puszczy, stąd zagospodarowanie rezydencji rodowej stało się koniecznością⁹.

Początkowo wojewoda kijowski Iwan Chodkiewicz utrzymywał pokojowe stosunki z Tatarami. 1 października 1482 r. chan krymski Mengli Gerej (1469-1475 i 1478-1515) zdobył Kijów, spalił zamek wojewody, a jego samego z rodziną uwięził na Krymie. Iwan Chodkiewicz zmarł w 1484 r. w trakcie pobytu w niewoli. W tym samym roku Kazimierz Jagiellończyk wykupił z więzienia w Ordzie żonę Iwana Chodkiewicza, Agnieszkę, księżną bielską, siostrę kniaziów Fedora i Semena Iwanowiczów Wołodzimierewiczów¹⁰ oraz dzieci – Aleksandra i Agrafigę. W niewoli pozostała jedynie nieznaną z imienia córka, o której uwolnienie starał się król i żona Iwana Chodkiewicza – Agnieszka¹¹. Z listu królewskiego do posłów udających się do chana Mengli Gireja wynika, że Agnieszka Chodkiewicz wraz z synem Aleksandrem i córką Agrafigą znajdowali się na dworze hospodarskim w Wilnie przed 22 sierpniem 1486 r., a jej uwięziona druga córka zmarła pomimo przygotowanego za nią okupu¹². Data wykupu z nie-

⁸ J. Wiśniewski, *Osadnictwo Wschodniej Białostocczyzny*, s. 21; tenże, *Zarys dziejów osadnictwa na Białostocczyźnie*, „Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostocczyzny”, 1/1980, s. 11-16; A. Mironowicz, *Podlaskie ośrodki i organizacje prawosławne w XVI i XVII wieku*, Białystok 1991, s. 68-69.

⁹ J. Wiśniewski, *Zarys dziejów osadnictwa na Białostocczyźnie*, s. 11-12; T. Wasilewski, *Białystok w XVI-XVII wieku*, „Studia i materiały do dziejów miasta Białegostoku”, 1/1968, s. 107; J. Maroszek, *Chodkiewiczowie i ich Puszcza Błudów w XV-XVI w.*, „Studia Podlaskie”, 21/2013, s. 8-9.

¹⁰ Książę Iwan Wołodzimierowicz, ojciec Agnieszki, był potomkiem księcia Olgierda, czyli jednym z najbliższych krewnych króla Kazimierza Jagiellończyka. L. Korczak, *Litewska Rada wielkokszygowa w XV wieku*, s. 33.

¹¹ Z listu Mengli Gireja do Kazimierza Jagiellończyka wynika, że nieznaną z imienia córką Iwana Chodkiewicza była obiektem targu i pozostawała jako zakładniczka do czasu uzyskania pełnej kwoty wykupu. „Казимиру, королю, брату моему, от Менъдди Кгирея поклон. Ино киевского воеводы за Ходксвича половицу пенязем же не заплатила а половицу у Києве поставила; коли ко мне дочька моя домдетъ, огды неластое прислать. Петрашу а Зеньку на руки Ходьковича дочьку даль есми. Петрашъ и а Зенько листъ мне дали, штожь девька здорова, у нашихъ рукахъ есть. А што у Києве пенязи твои есть, а коли отъ сихъ часовъ девька умреть, а любо згинеть, тыи пенязи на нашихъ рукахъ есте. А на то с печатю и листъ свои намъ дали. А нине пакъ питомы пенязи наши к намъ не отошлють, у себе держать, то от тебе ль есть, ведалъ былъ? Але киевскому Юрю, воеводе, то [117v] у болого дети положено, мы у Юрѣя будемъ просити, то ведайте. А еще к московскому князю з Бевъгадиномъ, моллюю, Алея Мачара, торговьца, послалъ есми. Къ киевскому воеводе Юрю листъ послалъ есми: уже два годы у нетстве сядять; если бы з вашего ведома? И то, буду у Юрѣя просит тых люден, такъ ведайте. Отъ тыхъ речей карачомъ усказалъ есми, такъ ведайте. А на то з нышаномъ листъ послалъ есми”. „Lietuvos Metrika”. Knyga nr 4 (1479-1491): *Užrašymų knyga* 4, Parengė L. Anužytė, Vilnius 2004, nr 47.4, s. 103 [1484].

¹² Посолство до пара Менъдди Кгирея паномъ Яномъ Довомновичомъ [а] Якубомъ Домотканомъ с Троковъ, августъ 22 день, индик[т]ъ 4. Напервомъ отъ короля поклонъ брату нашему, цару Менъдди Кгирею. [...] А такожъ што еси к намъ всказал и въ ярлыку писалъ о пенязи за д(о)чку небошика пана Ивана Ходкевича Якумиту купьцеу и писалъ сси к намъ, ижъ маршалокъ нашъ панъ Петрашъко а Зенько тебе в тых пенязех записали ся, ино пани Иванова Ходкевича перед нами такъ поведала, штожь зъ Якумитомъ вьмовила, какъ был в насъ отъ тебе посолствомъ, и половицу пенязем ему заплатила, а другую половицу пенязем положила въ Києве подъ тою вьмовою, штожь Якумит злобил ей дочку ея отослатъ к черкасомъ в трехнадыцати неделяхъ от тыхъ часовъ, какъ выехал з Литовьское земљи; а и провод было ему дочьке ея дать до Черкаса, а, проводивши было ему ея до Черкаса, тожь было тые пенязи взять; и она на тую вьмову послала слугъ своих до Киркера, и Якумитъ дек в тых роцех слугамъ ея девьки не даль, а потомъ девька вьмерла. Ино коли такая речь межи ними стала ся и ты, братъ нашъ, коли пошлешъ посла своего великого до насъ, а тотъ купецъ исхай бы с нимъ к намъ приехал, и мы тогды перед твоимъ посломъ Якумиту в

woli członków rodziny Chodkiewiczów jest bardzo istotna, albowiem daje ona podstawę do ustalenia czasu objęcia przez nią grodu w Gródku nad Supraślą i powołania tam monasteru.

Jedynym spadkobiercą dóbr Iwana Chodkiewicza w Puszczy Błudowskiej (Gródeckiej), Kryńskiej i Wołpiańskiej został jego syn Aleksander Chodkiewicz (1457-1549). Po odzyskaniu wolności uczynił on z Gródka swoją główną rezydencję, wznosząc tam drewniany zamek na miejscu dawnego, warownego grodu. Budowa zamku w Gródku był podyktowana groźbą wojny z Wielkim Księstwem Moskiewskim i najazdami tatarskimi. Usytuowanie zamku w środku pasma puszczy dawało poczucie bezpieczeństwa. Charakter obrony zamku gródeckiego potwierdza umiejscowienie w nim murowanego skarbcza.

Aleksander Chodkiewicz, młody, energiczny, dobrze wykształcony magnat, po matce traktowany jako książę, wcześniej rozpoczął służbę na dworze królewskim. W 1492 r. był w posiadaniu włości Rohaczów¹³, a w 1495 r. otrzymał od Aleksandra Jagiellończyka kolejne dobra (Dubno)¹⁴. Prowadził też liczne spory o majątki z rodziną matki, książętami bielskimi Semenem i Fedorem Wołodzimierewiczami¹⁵. W 1501 r. objął godność namiestnika pińskiego, a rok później koniuszego nadwornego. W 1506 r. został marszałkiem hospodarskim, a w 1544 r. wojewodą nowogródzkim. Aleksander Chodkiewicz otrzymał w 1506 r. od króla Aleksandra Jagiellończyka kilka majątków: Radowane, Popławczane, Piedłowicze, Brzestowicę¹⁶, a od Zygmunta Starego w 1511 r. dobra zabłudowskie, które powiększył drogą zakupu o Dojlidy – włączając je w skład klucza karakulsko-sobolewskiego¹⁷. Drogą nadań i zakupów Aleksander Chodkiewicz wszedł w posiadanie ziem w dorzeczu Świsłoczy i górnej Supraśli, dzierżawy ostryńskiej (1518), wilkiejskiej (1552), dzierżawy i starostwa brzeskiego (1529), starostwa knyszyńskiego (1530)¹⁸.

2. Powstanie monasteru w Gródku nad Supraślą

Z rozbudową rezydencji rodowej Chodkiewiczów w Gródku wiąże się powstanie na jej terenie monasteru. Na temat powstania i jego dziejów ukazały się liczne opracowania historiografii polskiej i obcej, które łączą monaster z obecną lokalizacją w Supraślu¹⁹. Monaster supraski

томъ справедливостъ въчинимъ с панею Ивановою Ходъкевича. „Lietuvos Metrika”. Knyga nr 4 (1479-1491), nr 132, s. 141-143. [1486] 08 22.

¹³ „Lietuvos Metrika”, Knyga nr 5 (1427-1506): *Užrašymų knyga 5*, Parengė A. Baliulnis, A. Dubonis, D. Antanavičius, Vilnius 2012, nr 280, s. 180-181.

¹⁴ „Lietuvos Metrika”, Knyga nr 5 (1427-1506), nr 112, s. 85.

¹⁵ „Lietuvos Metrika”, Knyga nr 6 (1494-1506): *Užrašymų knyga 6*, Parengė A. Baliulnis, Vilnius 2007, nr 102, s. 108; nr 599, s. 345; nr 619, s. 351-352.

¹⁶ „Lietuvos Metrika”, Knyga nr 5 (1427-1506), nr 570, s. 385-386.

¹⁷ Archiwum Główne Akt Dawnych, Zbiór pergaminów, I. Archiwum Radziwiłłów, sygn. 7360.

¹⁸ St. Kossakowski, *Monografie historyczno-genealogiczne niektórych rodzin polskich*, t. 3, Warszawa 1872, s. 43-44; A. Boniecki, *Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI wieku*, Warszawa 1887, s. 20-22; A. Mironowicz, *Summariusz dokumentów do dóbr supraskich*, Białystok 2009, s. 54-63.

¹⁹ А. Белецкий, Митрополитъ Иосифъ II Солтанъ и отношение его къ Супрасльскому монастырю, Вильна 1899; В.А. Чантурия, История архитектуры Белоруссии, Минск 1969; Николай (Далматов), Супрасльский Благовещенский монастырь, Санкт-Петербург 1892; Модест (Стрельбицкий), Супрасльский Благовещенский монастырь, „Вестник Западной России”, т. I, кн. 2, отд. 2, Вильно 1867; Ф. Н. Добрянский, Описание рукописей Виленской публичной библиотеки, церковнославянских и русских, Вильна 1882, с. XXVII-XXXIII; И. И. Иодковский, Церкви, приспособленные к обороне в Литве и Литовской Руси, „Древности”, т. VI, Москва 1915; М. С. Кацер, Белорусская архитектура, Минск 1969; W. Kochanowski, *Pobazyliński zespół architektoniczny w Supraślu*, „Rocznik Białostocki”, 1963, nr 4, s. 355-396; Z. Lebedzińska, *Freski z Supraśla. Katalog wy-*

był w XVI wieku największym prawosławnym ośrodkiem zakonnym na ziemiach Wielkiego Księstwa Litewskiego²⁰. Niemal wszyscy badacze tego ośrodka zakonnego wymieniają rok 1498 jako datę, kiedy wojewoda nowogródzki i marszałek Wielkiego Księstwa Litewskiego Aleksander Chodkiewicz ufundował zgromadzenie zakonne w pobliżu Gródka. W ich opinii większość osadzonych mnichów pochodziła z monasterów kijowskich. Według „Kroniki Ławry Supraskiej” pierwotne usytuowanie monasteru w pobliżu tętniącego życiem zamku w Gródku nie odpowiadało wymogom życia pustelniczego. Wkrótce część mnichów powróciła do Kijowa, a pozostali przenieśli się w 1500 r. na uroczysko Suchy Hrud, dając początek Ławrze Supraskiej²¹. W 1501 r. ufundowano na terenie klasztoru cerkiew drewnianą św. Jana Teologa, patrona ojca Aleksandra Chodkiewicza – Iwana, wojewody kijowskiego, który zginął w niewoli tureckiej. W latach 1503-1511 wybudowano cerkiew murowaną Zwiastowania NMP. Kaplice świątyni sobornej zostały poświęcone świętym kijowskim: Antoniemu i Teodozemu Piecherskim oraz świętym męczennikom Borysowi i Glebowi. Szczegółowa analiza znanych już dokumentów i dotarcie do nowych źródeł pozwala całkowicie zweryfikować powtarzaną od trzech stuleci historię o początkach Ławry Supraskiej.

Istnieją w zasadzie dwa źródła, które ukazują okoliczności powstania monasteru: „Kronika Ławry Supraskiej” i „Субботник или Поминник”. Pierwsze źródło powstało przed 1779 r., czyli dwa i pół stulecia po powstaniu monasteru. Jego autorem był unicki hieromnich Mikołaj Radkiewicz, który znał wydarzenia sprzed 250 lat jedynie z innych dostępnych mu

stawowy, Kraków 1968; A. Mironowicz, *Związki literackie Kijowa z monasterem supraskim w XVI wieku*, „Slavia Orientalis”, 38/1989, nr 3-4, s. 537-542; tenże, *Podlaskie ośrodki i organizacje prawosławne w XVI i XVII wieku*; tenże, *Życie monastyczne na Podlasiu*, Białystok 1998; tenże, *Największa fundacja Aleksandra Chodkiewicza. Spór o charakter fundacji*, w: *Władza i prestiż. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI-XVIII wieku*, red. J. Urwanowicz, Białystok 2003, s. 529-550; tenże, *Powstanie monasteru supraskiego*, „Białostockie Teki Historyczne”, 2012, nr 10, s. 11-36; tenże, *O początkach monasteru supraskiego i jego fundatorów*, Supraśl 2013; M. Morelowski, *Zarys syntetyczny sztuki wileńskiej od gotyku do neoklasycyzmu z przewodnikiem po zabytkach między Niemnem a Dźwinią*, Wilno 1939; M.A. Оболенский, *Супрасльская рукопись, содержащая Новгородскую и Киевскую сокращенные летописи*, Москва 1836; С. Петковић, Нектарие Србин, сликар XV в., „Зборник за ликовне уметности”, Нови Сад 1972; Н.И. Петров, *Супрасльский монастырь как защитник православия в XVI и в начале XVII века*, «Виленский календарь на 1896 год», Вильно 1895; П.П. Покрышкин, *Благовещенская церковь в Супрасльском монастыре*, в: *Сборник археографических статей поднесенный графу А.А. Бобринскому, Санкт-Петербург 1911*; А.И. Рогов, *Литературные связи Белоруссии с балканскими странами в XIV-XVI вв.*, в: *Славянские литературы. VIII Международный съезд славистов, Загреб-Любляна, сентябрь 1978 г. Доклады советской делегации*, Москва 1978; А.И. Рогов, *Фрески Супрасля*, в: *Древнерусское искусство. Монументальная живопись XI-XVII вв.*, Москва 1980; A. Siemaszko, *Malowidła ścienne cerkwi Zwiastowania w Supraślu. Rekonstrukcja programu ikonograficznego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z historii sztuki”, 1995, z. 21, s. 13-64; St. Stawicki, *Czy Nektarij autor „Typika” był autorem malowideł supraskich?*, „Biuletyn Historii Sztuki”, 34/1972, nr 1, s. 30-42; *Супрасльски или Петков сборник*, Й. Заимов, увод и коментар на старобългарски текст, М. Капалдо, подбор и коментар на гръцкия текст, т. I, София 1982, т. II, София 1983; *Супрасльская летопись*, в: *Полное собрание русских летописей*, т. XXXV, Москва 1980; S. Szymański, *Freski z Supraśla. Próba rekonstruowania genealogii*, „Rocznik Białostocki”, 11/1972, s. 161-182; A. Szyszko-Bogusz, *Warowne zabytki architektury kościelnej w Polsce i na Litwie*, w: *Sprawozdanie Komisji do badań nad historią sztuki w Polsce*, t. 9, z. 3-4, Kraków 1914, s. 11-20.

²⁰ O roli monasteru supraskiego w dziejach Kościoła prawosławnego por. Николай (Далматов), *Супрасльский Благовещенский монастырь*, Санкт-Петербург 1892; Модест (Стрельбицкий), *Супрасльский Благовещенский монастырь*, с. 70-81; А.И. Рогов, *Супрасль как один из центров культурных связей Белоруссии с другими славянскими странами*, в: *Славяне в эпоху феодализма*, Москва 1978, с. 321-334; A. Mironowicz, *Supraśl jako ośrodek kulturalno-religijny w XVI wieku*, Leiman 1984; tenże, *Bulgarian and Serbian Manuscripts in the Collection of the Supraśl Monastery in the mid-16th century*, „Cyrillicmethodianum. Studies on the History of Greek-Slavic-Relations”, Thessaloniki 2021, vol. XXII (2022) s. 125-138.

²¹ *Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси, издаваемый при управлении Виленского учебного округа* (dalej: АСД), т. IX, Вильно 1870, с. 2, 42.

przekazów pisemnych. Mnich ten nie dbał o ustalenie faktów, a jedynie starał się udowodnić unickie początki monasteru²². Drugie źródło jest bardziej wiarygodne. Powstało ono w pierwszych latach po założeniu klasztoru, a jego autorem jest pierwszy ihumen zgromadzenia Pafnucy Sieheń.

Istniało jeszcze trzeci źródło – zaginiona kronika supraska pod łacińskim tytułem *Traditio de translatione fratrum religiosum Grodeco-Supraslum*, nie wiadomo kiedy i przez kogo napisana w XVIII wieku. Na ową kronikę powoływał się archimandryta wileński Modest (Strelbickij) w swej monografii o monasterze supraskim z 1867 r.²³ Jest wielce prawdopodobne, że Daniel Konstantynowicz Strelbickij, późniejszy archimandryta wileńskiego monasteru Świętego Ducha, wszedł w posiadanie części rękopisów wywiezionych z Supraśla przez unickiego duchownego, profesora Uniwersytetu Wileńskiego, Michała Bobrowskiego. Profesor pracował nad nimi w Wilnie, Żyrowicach i Szereszowie w latach 1823-1847. Jeszcze przed śmiercią ks. Bobrowskiego jego biblioteka została sprzedana bibliofilowi Władysławowi Trębickiemu, a po śmierci częściowo rozgrabiona. Daniel Konstantynowicz Strelbickij należał do grupy osób, która miała się zająć majątkiem zmarłego i przekazać go Wileńskiemu Konsystorzowi Duchownemu bądź spadkobiercom zmarłego. Możliwe, że wspomniana kronika trafiła do Wilna w 1877 r. bezpośrednio z Supraśla wraz z 113 rękopisami tego monasteru. Wiadomo jedynie, że Strelbiccy posiadali rękopisy supraskie. Jeden z przedstawicieli tego rodu w 1856 r. sprzedał dwa zeszyty (16 kart) słynnego „Kodeksu supraskiego” rosyjskiemu historykowi i bibliografowi Afanasjewowi F. Byczkowowi (kierownikowi Wydziału Rękopisów przy Cesarskiej Bibliotece Publicznej w Sankt-Petersburgu). *Traditio de translatione fratrum religiosum Grodeco-Supraslum* miał w swych rękach Paweł Dobrochotow – rektor Seminarium Duchownego w Rydze, który uznał ów rękopis za mało istotny dla dziejów monasteru i niemający nic wspólnego z „kroniką ruską”. Prawdopodobnie była to druga wersja „Kroniki Ławry Supraskiej” Mikołaja Radkiewicza. Z uwagi jednak, że istnieją dziś jedynie nieliczne cytaty z tak zwanej „kroniki ruskiej” (supraskiej) zamieszczone w pracy archimandryty Modesta, źródło to należy traktować jako pomocnicze.

Na początku warto przyrzeć się narracji o powstaniu monasteru w „Kronice Ławry Supraskiej”: „Najprzód roku 1498 w Gródku tę ławrę albo monaster fundować zaczął Pan Miłościwy Aleksander Chodkiewicz, wojewoda nowogródzki i marszałek wielki W.X. Lit. w dobrach swoich dziedzicznych, stąd o mil cztery, y tam na pierwszym tym funduszu osadził był zakonników św. Bazylego Wielkiego, żadnych jeszcze nie czyniąc im zapisów, i pierwszy był superior albo hegumen Paphnutiusz Sieheń. A gdy się te miejsce w lat dwie nie podobało zakonnikom [...] prosili fundatora, aby na innym spokojniejszym miejscu ich ufundował. Ten Pan świętobliwy, pozwolił im onego samym upatrywać, i obrać. A tak już mając fundatora konsens, zrobili krzyż drewniany, i puścili z Gródka rzeką Supraślem, tą intencją, gdzie na którym miejscu stanie, tym się mieli kontentować”²⁴. Tradycja głosi, że mnisi, pomodliwszy się, puścili na wodę krzyż z częstką „świętego drzewa”. Krzyż, w asyście dwóch zakonników, dopłynął do uroczyska Suchy Hrud w miejscu ujścia do Supraśli dwóch potoków, Berezówki i Grabówki. Według tego źródła na początku wybudowano niewielką

²² Wersja rękopiśmienna „Kroniki Ławry Supraskiej” znajduje się w zbiorach Lietuvos Mokslų Akademijos Vrublevskių Biblioteka, Rankraščių skyrius, F 16 (B2), nr 134.

²³ Модест (Стрельбицкий), *Супрасльскій Благовещенскій монастырь*, „Вестник Западной России”, т. I, кн. 2, отд. 2, Вильно 1867.

²⁴ *АСД*, т. IX, с. 1-2.

Ryc. 1. Potwierdzenie Zygmunta Starego nadania monasterowi supraskiemu ziemi przez władykę smoleńskiego Józefa Soltana w 1504 r. Biblioteka Muzeum Narodowego im. Czartoryskich w Krakowie. Zbiór dokumentów pergaminowych nr 53 (MNK 540/13)

drewnianą cerkiew św. Jana Teologa i cele dla braci. Źródło nie wskazuje, gdzie dokonano tych inwestycji. Kronika podaje jedynie, że cerkiew poświęcił metropolita Józef Sołtan. W kronice znajduje się informacja, że za ihumena Pafnucego w 1503 r. rozpoczęto budowę wielkiej cerkwi. Cerkiew ta została wyświęcona 15 października 1516 r. przez metropolitę Józefa. Zapis w „Kronice Ławry Supraskiej” w wielu miejscach nie zgadza się z danymi zawartymi w innych źródłach. Przykładem może być informacja, że w 1498 r. Aleksander Chodkiewicz był wojewodą nowogrodzkim i marszałkiem Wielkiego Księstwa Litewskiego, co jest nieprawdą. Podobnie nieuzasadnione było uznanie Aleksandra Chodkiewicza za fundatora monasteru supraskiego.

Przekaz z „Kroniki Ławry Supraskiej”, tak powszechnie cytowany i wykorzystywany w pracach naukowych, stoi w wyraźnej sprzeczności z innymi źródłami i dokumentami wytworzonymi na początku XVI wieku, a więc bardziej wiarygodnymi aniżeli późniejsze opracowania. Z przekazu „Kroniki Ławry Supraskiej” wynika, iż jej autor był w posiadaniu „Субботника или Поминника” monasteru supraskiego, w którym pierwszy ihumen Pafnucy zaczął wpisywać imiona zmarłych braci. „Субботник или Поминник” powstał

w roku założenia monasteru. Ta pierwsza księga monasterska została częściowo opublikowana²⁵ i przepisana w 1631 r.²⁶ W przepisanej wersji jest wiele wstawek i dodatków, które zniekształciły pierwotną treść przekazu. Na pierwszych kartach oryginalnego tekstu znajdowały się zapisy o charakterze kronikarskim, które informowały o powstaniu klasztoru. Sam oryginał „Субботника или Поминника” zaginął, ale na jego treść powoływali się pierwsi autorzy dziejów monasteru. W tym źródle znajduje się informacja o wybudowaniu cerkwi na terenie klasztoru. „В лето от начала мира 7008, индикта 3, от Рождества Христова 1500, дозволением вельможнаго пана Александра Ивановича Ходкевича начат съзида-тися сей монастырь у его отчины пуши Блудовской на край реки Супраслы. Верую и любовию желанием и трудом многогрешнаго священно-инока Пафнотія, родом из Бельска. И перве съоружися церков невелика во имя святаго Іоанна Богослова и свя-тися нареченным митрополитом Іосифом и трапеза на прихождение братіи. Потом в лето 7011, индикта 7, от Рождества Христова 1503, съоружена бысть великая церква Пречистыя Богоматери, Честнаго Ея Благовещенія, со приделы святых великомуче-ников Бориса и Глеба, нареченных во св. крещеніи Романа и Давида и преподобных св. Отец строителей Печерских и начальник общему житію, Антонія и Феодосія, Богоспасаемаго града Кіева в Рускей земле. Сія же Божія церкви освящены были освященным епископом, нареченным митрополитом Кіевским и всея Руси квр Іоною, месяца октябра в 15 день, на память преподобнаго отца нашего Евфимія новаго и св. Мученика Лукіана, пресвитера великія Антиохіи, индикта 7”²⁷.

Porównanie podanych wyżej dwóch przekazów o powstaniu monasteru nasuwa się kilka spostrzeżeń. Oba przekazy zgodnie informują, że cerkiew św. Jana Teologa została wyświę-cona przez metropolitę Józefa. Autor „Kroniki Ławry Supraskiej” dodał mu nazwisko Sołtan i przypisał dokonanie tego aktu metropolicie Sołtanowi. W rzeczywistości poświęcenia cerkwi dokonał metropolita Józef Bołharynowicz (1498-1501). Józef Sołtan został metropolitą dopiero w 1507 r. i nie mógł dokonać poświęcenia świątyni sześć lat wcześniej.

Według „Субботника или Поминника” w 1503 r. została zakończona budowa „wielkiej cerkwi”, którą poświęcił metropolita Iona (1502-1507). Nie podaje się tam, z jakiego materiału cerkiew ta została zbudowana, a jedynie można wnioskować, że była ona o wiele większa od

²⁵ Obszerne fragmenty rękopisu zostały opublikowane przez Wileńską Komisję Archeograficzną w 1870 r. w Wilnie. АСД, т. IX, с. 454-459. Fragmenty supraskiego manuskryptu opublikował również archimandryta Modest w 1867 r. Por.: Модест (Стрельбицкий), *Супрасльскій Благовещенскій монастырь*, „Вестник Западной Рос-сии. Историко-литературный журнал”, г. V, кн. 6, т. II, отд. 2, Вильно 1867, с. 128-131. i biskup grodzieński w 1904 r. Autorem tej publikacji był władyska grodzieńsko-brzeski Nikanor (Епископ Никанор – Никифор Тимо-феевич Каменский) (1903-1905), który w 1904 r. przybywał w monasterze supraskim. Por.: „Гродненские Епар-хиальные Ведомости”, Годъ IV, 1904, № 27, с. 781-782. Е.Н., *Старый Синодик Супрасльскаго монастыря*; „Гродненские Епархиальные Ведомости”, 1904, № 27, с. 788-799; A. Mironowicz, *Subotnik ili Pominnik mona-steru supraskiego*, Białystok 2015.

²⁶ Lietuvos Mokslų Akademijos Vrublevskių Biblioteka, Rankraščių skyrius, f. 19, nr 89, k. 8. Oryginalny rękopis skopiował w 1631 r. mnich supraski Stefan Kochaniewicz, który wprowadził do pierwotnego tekstu liczne dodatkowe wpisy, zniekształcając jego pierwotny charakter. A. Naumow, *Monaster supraski jako jeden z głównych ośrodków kulturalnych Rzeczypospolitej*, w: *Z dziejów monasteru supraskiego*, Supraśl–Białystok 2005, s. 110.

²⁷ Lietuvos Mokslų Akademijos Vrublevskių Biblioteka, Rankraščių skyrius, f. 19, nr 89, k. 8; Ф.Н. Добрянский, *Описание рукописей Виленской публичной библиотеки, церковнославянских и русских*, № 89, с. 180; Модест (Стрельбицкий), *Супрасльскій Благовещенскій монастырь*, „Литовские Епархиальные Ведомости”, 1865, № 3, с. 75-76; Николай (Далматов), *Супрасльскій Благовещенскій монастырь*, с. 7; А. Белецкий, *Митрополитъ Іосифъ II Солтанъ и отношение его къ Супрасльскому монастырю*, с. 5-6. АСД, т. IX, с. 454-459.

pierwszej – św. Jana Teologa. Według autora „Kroniki Ławry Supraskiej” dopiero w 1503 r. rozpoczęto budowę cerkwi murowanej Zwiastowania NMP. Cerkiew ta, według tego źródła, została poświęcona przez metropolitę Ionę w 1516 r., co jest nieprawdą, albowiem metropolita zmarł w 1507 r., a godność tę pełnił wówczas Józef Sołtan. Sam autor „Kroniki Ławry Supraskiej” przyznaje, że ową cerkiew Zwiastowania „długo ją murowano – nie zostawiono o tym wiadomości”²⁸.

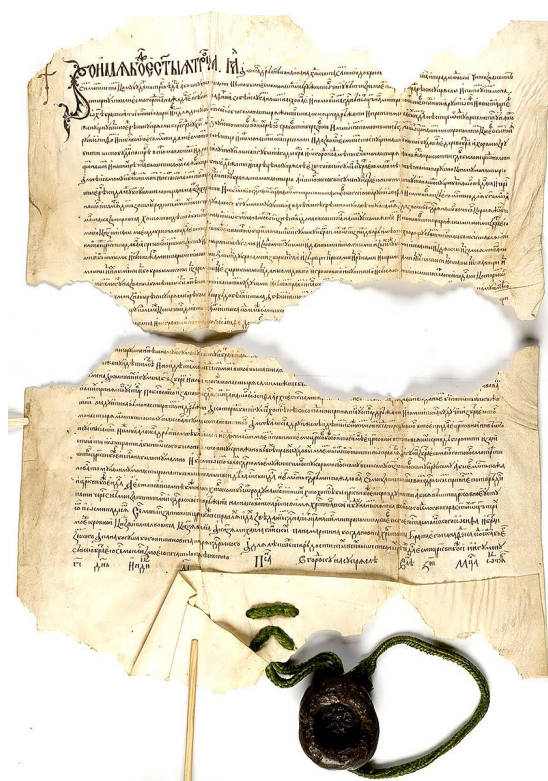
Zapisy z „Kroniki Ławry Supraskiej” nie są zgodne z faktami podanymi w „Субботнику или Поминнику”, który był pisany przez pierwszego ihumena Pafnucego Siehienia bądź przez inną osobę w czasie powstawania monasteru. Jego autor doskonale znał okoliczności powstania klasztoru. Pergaminowy „Субботник или Поминник” składał się z czterech części: latopisu informującego o powstaniu monasteru i pierwszych latach jego funkcjonowania; testamentu duchowego ihumena Pafnucego; tekstu ustawy regulującej zasady życia wewnętrznego monasteru i samego „Субботника или Поминника” z ogromną liczbą wpisanych imion osób z Wielkiego Księstwa Litewskiego i innych państw. Księga ta była szczególnie chroniona w monasterze. „Субботник или Поминник” został nazwany przez jego autora „Поминание святое сий суботник сея святыя церкви Пречистыя Богоматере, Честнаго Ея Благовещенія, Богом спасаемыя нашея новоцветущія обители, еже есть в пустыни в скрай реки Супреслы, под благословением и державою митрополита Кіевскаго и всея Руси”²⁹. Podane w źródle fakty są prawdziwe, właściwa jest chronologia wydarzeń i osoby z nimi związane. Opinii takiej nie można wyrazić wobec przekazu Mikołaja Radkiewicza, który myli imiona metropolitów i liczne fakty związane z początkami monasteru. Powstaje pytanie – czy taka interpretacja dziejów klasztoru wynikała li tylko z niewiedzy autora kroniki i odległości czasowej, czy była celową konfabulacją?

Według autora „Kroniki Ławry Supraskiej” przeniesienie monasteru z Gródka na uroczysko Suchy Hrud nastąpiło w 1500 r. Wtedy miała być wybudowana pierwsza cerkiew na terenie klasztoru. Autor kroniki nie powołuje się na żadne dokumenty, a jedynie na legendę (tradycję) – nie wiadomo przez kogo i na jaki użytek wymyśloną. Tymczasem są dokumenty, które pozwalają dokładnie ustalić datę przeniesienia monasteru. Interpretacja owych dokumentów wymaga zdystansowania się od przejętych dotychczasowych ustaleń. W świetle wstępnej analizy przybycie mnichów na uroczysko Suchy Hrud z Gródka nie nastąpiło wcześniej aniżeli w 1507 r.

W przywileju Aleksandra Chodkiewicza nadanego monasterowi 30 grudnia 1533 r. zapisano: „Был есьми монастыр общій в отчизне моей в пуши в скрай реки Супрасли сооружилъ и потом в том монастыре учинили есьми город наш на жадане игумена

²⁸ АСД, т. IX, с. 3.

²⁹ O znaczeniu „Субботника или Поминника” ihumen Pafnucy napisał: „Сія книги спасенія и душеполезная суть, в них же написашася хотящей душам своим спасенія и помощи в страшный и великий день грознаго и трепетнаго Христова суда. И сими книгами избавитися от муки и причтитися в лики святых и праведных, угодивших Христу и потрудившихся Бога ради и пострадавших Царствія ради Небеснаго и своего дела спасенія, его же ради и восприяша венцы нетленные и царству небесному наследницы быша. Его же Господи Боже наш молитвами святых и нас сподоби наследником быти небеснаго жьтїя видети и насладитися неизреченнаго и неисповедимаго твоего света и радости неизглаголаннаго и пищи, о Христе Иисусе Господе нашем, аминь. Овиі же написашася и пишутся во здравіе по вся дни мольбою и просфорою. Другиі же во суботы мольбою и кутією и просфорою. Имя же в панафиде трижды год до года. Сіи вси написашася любящей душу свою и хотящей видети вышній святыи Іерусалим и чающе милости Божїи и желающе с Христом в царствїи небесном, Ему же честь и слава”. Е.Н., *Старый Синодик Супрасльскаго монастыря*, с. 789-790.

Ryc. 2. Dokument pergaminowy z 13 października 1510 r. Biblioteka Muzeum Narodowego im. Czartoryskich w Krakowie. Zbiór dokumentów pergaminowych nr 66 (MNK 541/1)

Пафнутія, собе и слугам нашим ку схованю; и в он час мовил мне господин отец наш митрополит Кіевскій и всея Руси небошик Іосиф, рекомый Солтан, и при ним вси старцы, еже о Христе братія моя честныя лаври, иж им для доуки мирской общаго монастыря жительства з трудностію то им держати, и просили мене, абы им дал мейсце одтоль переселитися, – в нашой же пуци в низ той же реки Супрасли, берег Груд Сухій, межди дву речок малых Березовки и Грабовки; и в тот час намовившися з господином отцем митрополитом, его молитвами и по благословенію его, дали есмы тоє мейсце, тот монастыр там переселити, и дозволили им з той пуци нашой будованіє и дрова и всякія потребы брати, и огород, и сад мети, и сеножать в пуци нашой прокосити, и на тых речках вышей писаных сажавки рыбныє и язы на реце Супрасли игумену и братіи в том монастыре вечно меть”³⁰.

Z dokumentu tego wynika, że dopiero po założeniu monasteru na skraju rzeki Supraśl ihumen Pafnucy z bracią prosili o wybudowanie bądź wyremontowanie zamku dla ochrony klasztoru. Prośba braci została zrealizowana i zamek w Gródku powstał. Powstanie zamku

³⁰ АСД, т. IX, с. 41-42. Por. Archiwum Państwowe w Krakowie, AMCh, sygn. 36, nr 29, k. 119-124.

spowodowało napływ dużej liczby osób, niezbędnych do ochrony obiektu i jego obsługi. Przeniesienie monasteru na nowe miejsce nastąpiło w czasie, kiedy metropolitą został Józef Sołtan w 1507 r.

Tymczasem z dokumentu Aleksandra Chodkiewicza z 11 listopada 1513 r. wiadomo, że Gródek nazywano mianem Supraśl. W zapisie właściciela Gródka swojej żonie Wasilisie Iwanównie księżnej Jarosławowiczównie wspomina się, że puszcza znajduje się w rękach Chodkiewiczów od dawna³¹. „Я Александр Иванович Ходкевич [...] записую Брестовицу з городом Супраслью з лови Блудовскими, со всею пушою”³². Powstanie wspólnoty monastycznej w Gródku nad rzeką Supraśl nastąpiło znacznie wcześniej, aniżeli zostało to powszechnie przyjęte w literaturze historycznej. Już autor biografii Aleksandra Chodkiewicza Józef Jasnowski przypuszczał, że mogło to nastąpić w 1495 r.³³ Data ta jest wielce prawdopodobna, zważywszy, że ponad dziesięć lat wcześniej została uwolniona z niewoli tatarskiej żona Iwana Chodkiewicza – Agnieszka z synem Aleksandrem. Wracając ze Złotej Ordy, Chodkiewicze zaprosili uciekających przed Turkami mnichów. Zaginiona kronika supraska informowała, że pochodzili oni ze św. Góry Athos³⁴. Pogląd ten uwiarygodnia ogromne doświadczenie duchowne mnichów już na początku XVI wieku, posiadanie przez nich licznej literatury religijnej i ksiąg liturgicznych z Bałkanów oraz późniejsze ścisłe kontakty monasteru supraskiego ze św. Górą Athos³⁵. Poza tym – na jakiej podstawie powszechnie twierdzi się, że założenie monasteru miało miejsce w 1498 r., a nie wcześniej? Nie ma żadnego dokumentu mówiącego o jego powstaniu.

Powstanie monasteru związane było z osobą Pafnucego Siehenia, pierwszego ihumena supraskiego i autora „Субботника или Поминника”³⁶. O ihumenie Pafnucym, założycielu monasteru supraskiego i pierwszym jego przełożonym, informował wpis do oryginalnego „Субботника или Поминника”³⁷. „Се аз худый и недостойный и многогрешный раб Иисуса Христа Пафнотій, Богом понужен и святою Богородицею и молитвами святого великаго Іоанна Богослова, апостола и евангелиста, возлюбленнаго ученика Божія и всех святых. О церкви имея попечение и Богом порученном ми стаде братства нашего сея честныя новоцветущія Лавры и о прежде отшедших душъ отецъ и братія нашея. Понудихся съписать поминаніе се на утешеніе благовернымъ христіаномъ и на поминование у страшный час грознаго онаго трепетнаго дне, его же помняще благоверни христіане и имеюще в уме своемъ день великійъ въписываются в книги сія животныя,

³¹ St. Kossakowski, *Monografie historyczno-genealogiczne niektórych rodzin polskich*, t. 3, s. 44.

³² Lietuvos Mokslų Akademijos Vrublevskių Biblioteka, Rankraščių skyrius, f. 2, nr 39; АСД, т. IV, nr 59.

³³ J. Jasnowski, *Chodkiewicz Aleksander*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 3, Kraków 1937, s. 354; K. Niesiecki, *Herbarz polski*, t. 3, Lipsk 1839, s. 48-63; J. Kamiński, *Rodzina Chodkiewiczów herbu Gryf*, „Skarbiec Polski”, 1/1859, z. 1; St. Kossakowski, *Monografie historyczno-genealogiczne niektórych rodzin polskich*, t. 1, Warszawa 1876, s. 40-64; T. Żychliński, *Złota księga szlachty polskiej*, Rocznik XI, Poznań 1889, s. 1-34; A. Boniecki, *Herbarz polski*, t. 3, Warszawa 1900, s. 21-29; S. Uruski, *Rodzina*, t. 2, Warszawa 1905, s. 207-215.

³⁴ Модест (Стрельбицкий), *Супрасльскій Благовещенскій монастырь*, с. 72.

³⁵ A. Mironowicz, *Związki monasteru supraskiego ze Świętą Górą Athos w XVI wieku*, w: *Święta Góra Athos w kulturze Europy. Europa w kulturze Athos*, red. M. Kuczyńska, Gniezno 2009, s. 122-134.

³⁶ A. Mironowicz, *Najstarszy Субботник или Поминник monasteru supraskiego*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne”, Białystok 2013, nr 40, s. 233-243.

³⁷ Модест (Стрельбицкий), *Супрасльскій Благовещенскій монастырь*, „Литовские Епархиальные Ведомости”, 1865, № 3, с. 75-76; tenże, *Супрасльскій Благовещенскій монастырь*, „Вестник Западной России”, 1867, г. V, кн. 6, т. II, отд. 2, с. 128-131; А. Белецкий, *Митрополитъ Іосифъ II Солтанъ и отношение его къ Супрасльскому монастырю*, с. 5-6.

дающе отъ остатка своего часть и десятину Святой Госпоже Богородице, Ея же молитвами пріяти намъ прощенье греховъ и избавитися отъ страшнаго мученья и получитьи царство небесное и жизнь вечную. И се уставихъ уписати братство, крилось нашае святыя Богородицы, упоминаніемъ субботы, и кутію, и просфоры имъ урядоухъ. И аще кто сей уставъ разрушитъ, или тайно кого кто упишетъ, да буди тому съ Иудеоу часть и съ подобными его”³⁸.

Informacje z „Субботника или Поминника” o ihumenie Pafnucym jako założycielu klasztoru mógł zawierać odnotowany w „Описи” napis na tablicy umieszczonej na ikostasie – „летописецъ церковный, што на тябле”³⁹. Niestety, są to jedynie domysły niepotwierdzone w innych źródłach. Gdyby literalnie trzymać się zapisu z kopii „Субботника или Поминника” z 1631 r., to powstanie monasteru w Gródku należałoby osadzić w roku 1492. „По благодати Святого Духа и Божественней и Животданней Троицы славимому Богоу въ лето от начала мира 7000-го, индикта 3-го, дозволениемъ вельможного пана Александра Ивановича Ходковича начася съзидати сій монастыр оу его отчинной пуци Блоудовской, на край реки Супряслы, верую и любовию, желаніемъ и трудомъ многогрешнаго священно-инока игумена Пафнотіа, родомъ из Бельска”⁴⁰. Z powyższego zapisu można wnioskować, że monaster powstał już w 1492 r. Powstaje pytanie: czy jest to tylko pomyłka kopisty mnicha Stefana Kochaniewicza, czy mylili się inni badacze oglądający oryginalny „Субботник или Поминник” z początku XVI wieku? Monaster w Gródku nad rzeką Supraśl rzeczywiście mógł powstać w 1492 r., albowiem Agnieszka – żona Iwana Chodkiewicza, wydostała się z niewoli wraz z synem Aleksandrem i córką Agraphią przy pomocy Kazimierza Jagiellończyka, który zmarł w 1492 r., a więc wydarzenie to miało miejsce między 1484 a 1492 rokiem⁴¹.

Finansowanie badań: „Niniejsza publikacja jest finansowana przez Ministra Nauki, w ramach grantu Narodowy Program Rozwoju Humanistyki w latach 2024-2029, nr projektu NPRH/DN/SP/0143/2023/12”.

Oświadczenie właściwej komisji etycznej: Nie dotyczy.

Oświadczenie o dostępności danych: Nie dotyczy.

Bibliografia

Źródła rękopiśmienne

Archiwum Główne Akt Dawnych, Zbiór pergaminów, I. Archiwum Radziwiłłów, sygn. 7360.

Archiwum Państwowe w Krakowie, Archiwum Młynowskie Chodkiewiczów, sygn. 36, nr 29.

Lietuvos Mokslų Akademijos Vrublevskių Biblioteka, Rankraščių skyrius, f. 2, nr 39; F 16 (B2), nr 134; f. 19, nr 89.

³⁸ АСД, т. IX, с. 454-455; Е.Н. [Епископ Никанор — Никифор Тимофеевич Каменский], Старый Синодик Супрасльского монастыря, с. 789.

³⁹ „Опись вещам Супрасльскаго монастыря”, АСД, т. IX, с. 52. Пор. Н.Н. Улащик, Введение в изучение белорусско-литовского летописания, Москва 1985, с. 35.

⁴⁰ Zapis oryginalny, por.: Lietuvos Mokslų Akademijos Vrublevskių Biblioteka, Rankraščių skyrius, f. 19, nr 89, k. 8; Прадмова да Памянніка ці Сінодыка з Супрасльскага манастыра 1631 г. (опр. Л.В. Ляўшун), в: Рэлігійнае пісьменства кірылічнай традыцыі XI–XV стст., Мінск 2013, с. 547.

⁴¹ J. Jasnowski, *Chodkiewicz Iwan vel Chodkiewicz Iwaszka*, s. 361. Szersze rozważania na ten temat, por.: A. Mirownicz, *O początkach monasteru supraskiego i jego fundatorów*; tenże, *Największa fundacja Aleksandra Chodkiewicza. Spór o charakter fundacji*, s. 529-550.

Źródła drukowane

- „Lietuvos Metrika”. Knyga nr 3 (1440-1498): *Užrašymų knyga 3*, Parengė A. Baliulis, L. Anužytė, Vilnius 1998.
- „Lietuvos Metrika”. Knyga nr 4 (1479-1491): *Užrašymų knyga 4*, Parengė L. Anužytė, Vilnius 2004.
- „Lietuvos Metrika”. Knyga nr 5 (1427-1506): *Užrašymų knyga 5*, Parengė A. Baliulis, A. Dubonis, D. Antanavičius, Vilnius 2012.
- „Lietuvos Metrika”, Knyga nr 6 (1494-1506): *Užrašymų knyga 6*, Parengė A. Baliulis, Vilnius 2007.
- Mironowicz A., *Subotnik ili Pominnik monasteru supraskiego*, Białystok 2015.
- Археографический сборник документов, относящихся к истории Северо-Западной Руси, издаваемый при управлении Виленского учебного округа*, т. IX, Вильна 1870.
- Е.Н. [Епископ Никанор — Никифор Тимофеевич Каменский], *Старый Синодик Супрасльского монастыря*, „Гродненские Епархиальные Ведомости”, 1904, № 27.
- Прадмова да Памянніка ці Сінодыка з Супрасльскага манастыра 1631 г.* (опр. Л.В. Ляўшун), в: *Рэлігійнае пісьменства кірылічнай традыцыі XI–XV стст.*, Мінск 2013.
- Супрасльская летопись*, в: *Полное собрание русских летописей*, т. XXXV, Москва 1980.
- Супрасьлски или Ретков сборник*, Заимов Й., увод и коментар на старобългарския текст, Капалдо М., подбор и коментар на гръцкия текст, т. I, София 1982, т. II, София 1983.

Literatura

- Boniecki A., *Herbarz polski*, t. 3, Warszawa 1900.
- Boniecki A., *Poczet rodów w Wielkim Księstwie Litewskim w XV i XVI wieku*, Warszawa 1887.
- Herbst St., *Gródek nad Supraślą*, „Światowit”, 1962, nr 24, s. 669.
- Herbst St., *Gródek nad Supraślą. Studium historyczno-urbanistyczne*, Warszawa 1954.
- Jasnowski J., *Chodkiewicz Iwan vel Chodkiewicz Iwaszka*, w: *Polski Słownik Biograficzny*, t. 3, Warszawa 1936, s. 361.
- Kamiński J., *Rodzina Chodkiewiczów herbu Gryf*, „Skarbiec Polski”, 1/1859, z. 1, s. 1-14.
- Kochanowski W., *Pobazyliański zespół architektoniczny w Supraślu*, „Rocznik Białostocki”, 1963, nr 4, s. 355-396.
- Korczak L., *Litewska Rada Wielkokszyżęca w XV wieku*, Kraków 1998.
- Kossakowski St., *Monografie historyczno-genealogiczne niektórych rodzin polskich*, t. 1, Warszawa 1876; t. 3, Warszawa 1872.
- Lebiedzińska Z., *Freski z Supraśla. Katalog wystawowy*, Kraków 1968.
- Luba-Radzimiński Z., *Sprawa odrębnego pochodzenia Chodkiewiczów litewskich i białoruskich*, „Rocznik Heraldyczny”, 8/1925, s. 127-138.
- Maroszek J., *Chodkiewiczowie i ich Puszcza Błudów w XV-XVI w.*, „Studia Podlaskie”, 21/2013, s. 7-27.
- Mironowicz A., *Bulgarian and Serbian Manuscripts in the Collection of the Supraśl Monastery in the mid-16th century*, „Cyrillomethodianum. Studies on the History of Greek-Slavic-Relations”, 22/2022, s. 125-138.
- Mironowicz A., *Najstarszy Cybbotnik ili Pominnik monasteru supraskiego*, „Białoruskie Zeszyty Historyczne”, 2013, nr 40, s. 233-243.
- Mironowicz A., *Największa fundacja Aleksandra Chodkiewicza. Spór o charakter fundacji*, w: *Władza i prestiż. Magnateria Rzeczypospolitej w XVI-XVIII wieku*, red. J. Urwanowicz, Białystok 2003, s. 529-550.
- Mironowicz A., *Nieznanne losy pierwszego ihumena supraskiego*, „Białostockie Teki Historyczne”, 2015, nr 13, s. 33-75.
- Mironowicz A., *Nieznanne losy pierwszych ihumenów supraskich*, Białystok 2015.
- Mironowicz A., *O początkach monasteru supraskiego i jego fundatorach*, Supraśl 2013.
- Mironowicz A., *Podlaskie ośrodki i organizacje prawosławne w XVI i XVII wieku*, Białystok 1991.

- Mironowicz A., *Powstanie monasteru supraskiego*, „Białostockie Teki Historyczne”, 2012, nr 10, s. 11-36.
- Mironowicz A., *Summariusz dokumentów do dóbr supraskich*, Białystok 2009.
- Mironowicz A., *Supraśl jako ośrodek kulturalno-religijny w XVI wieku*, Leiman 1984.
- Mironowicz A., *Związki literackie Kijowa z monasterem supraskim w XVI wieku*, „Slavia Orientalis”, 38/1989, nr 3-4, s. 537-542.
- Mironowicz A., *Związki monasteru supraskiego ze Świętą Górą Athos w XVI wieku*, w: *Święta Góra Athos w kulturze Europy. Europa w kulturze Athosu*, red. M. Kuczyńska, Gniezno 2009, s. 122-134.
- Mironowicz A., *Życie monastyczne na Podlasiu*, Białystok 1998.
- Morelowski M., *Zarys syntetyczny sztuki wileńskiej od gotyku do neoklasycyzmu z przewodnikiem po zabytkach między Niemnem a Dźwiną*, Wilno 1939.
- Naumow A., *Monaster supraski jako jeden z głównych ośrodków kulturalnych w Rzeczypospolitej, w: Z dziejów monasteru supraskiego*, Supraśl–Białystok 2005, s. 105-116.
- Niesiecki K., *Herbarz polski*, t. 3, Lipsk 1839.
- Piłaszewicz Z., *Gródek, województwo białostockie. Studium historyczno-urbanistyczne*, opr. Wojewódzki Konserwator Zabytków, Białystok 1983.
- Siemaszko A., *Malowidła ścienne cerkwi Zwiastowania w Supraślu. Rekonstrukcja programu ikonograficznego*, „Zeszyty Naukowe Uniwersytetu Jagiellońskiego. Prace z historii sztuki”, 1995, z. 21, s. 13-64.
- Stawicki St., *Czy Nektarij autor „Typika” był autorem malowideł supraskich?*, „Biuletyn Historii Sztuki”, 34/1972, nr 1, s. 30-42.
- Szyburska T., *Gródek. Dawny zamek. Studium historyczno-architektoniczne*, Warszawa 1967.
- Szymański S., *Freski z Supraśla. Próba rekonstruowania genealogii*, „Rocznik Białostocki”, 11/1972, s. 161-182.
- Szyszek-Bogusz A., *Warowne zabytki architektury kościelnej w Polsce i na Litwie*, w: *Sprawozdanie Komisji do badań nad historią sztuki w Polsce*, t. 9, z. 3-4, Kraków 1914, s. 11-20.
- Tarasiewicz W., *Monografia Ziemi Gródeckiej*, Gródek 2021.
- Tyszkiewicz J., *Zarys dziejów okolic Białegostoku*, „Studia i Materiały do Dziejów Białostoczczyzny”, 1/1968, s. 57-80.
- Uruski S., *Rodzina*, t. 2, Warszawa 1905.
- Wasilewski T., *Białystok w XVI-XVII wieku*, „Studia i Materiały do Dziejów Miasta Białegostoku”, 1/1968, s. 107-129.
- Wiśniewski J., *Osadnictwo wschodniej Białostoczczyzny*, „Acta Baltico-Slavica”, 11/1977, s. 7-78.
- Wiśniewski J., *Zarys dziejów osadnictwa na Białostoczczyźnie*, „Atlas gwar wschodniosłowiańskich Białostoczczyzny”, 1/1980, s. 14-30.
- Żychliński T., *Złota księga szlachty polskiej*, Rocznik XI, Poznań 1889.
- Белецкий А., *Митрополитъ Иосифъ II Солтанъ и отношение его къ Супрасльскому монастырю*, Вильна 1899.
- Добрянский Ф., *Описание рукописей Виленской публичной библиотеки, церковнославянских и русских*, Вильна 1882.
- Иодковский И.И., *Церкви, приспособленные к обороне в Литве и Литовской Руси*, „Древности”, т. VI, Москва 1915.
- Кацер М.С., *Белорусская архитектура*, Минск 1969.
- Митрополит Макарий (Булгаков), *История Русской Церкви*, т. IX, Санкт-Петербург 1879.
- Митрополит Макарий (Булгаков), *История Русской Церкви*, кн. V, Москва 1996.
- Модест (Стрельбицкий), *Супрасльскій Благовещенскій монастырь*, „Вестник Западной России”, г. IV, кн. 7, т. III, отд. 1; г. IV, кн. 7, т. III, отд. 2, Вильно 1865/1866; г. V, кн. 1, т. I, отд. 2, Приложения; г. V, кн. 2, т. I, отд. 2; г. V, кн. 6, т. II, отд. 2; г. V, кн. 7, т. I, отд. 2; г. V, кн. 7, т. II, отд. 2, Вильно 1867.

- Модест (Стрельбицкий), *Супрасльский Благовещенский монастырь*, „Литовские Епархиальные Ведомости”, 1865, № 3.
- Николай (Далматов), *Супрасльский Благовещенский монастырь*, Санкт-Петербург 1892.
- Оболенский А., *Супрасльская рукопись, содержащая Новгородскую и Киевскую сокращенные летописи*, Москва 1836.
- Петковић С., *Нектарие Србин, сликар XV в., „Зборник за ликовне уметности”*, Нови Сад 1972.
- Петров Н.И., *Супрасльский монастырь как защитник православия в XVI и в начале XVII века, „Виленский календарь на 1896 год”*, Вильно 1895.
- Покрышкин П.П., *Благовещенская церковь в Супрасльском монастыре*, в: *Сборник археографических статей поднесенный графу А.А. Бобринскому*, Санкт-Петербург 1911.
- Рогов А.И., *Фрески Супрасля*, в: *Древнерусское искусство. Монументальная живопись XI-XVII вв.*, Москва 1980.
- Рогов А.И., *Литературные связи Белоруссии с балканскими странами в XV-XVI вв.*, в: *Славянские литературы. VIII Международный съезд славистов*, Загреб-Любляна, сентябрь 1978 г. Доклады советской делегации, Москва 1978.
- Рогов А.И., *Супрасль как один из центров культурных связей Белоруссии с другими славянскими странами*, в: *Славяне в эпоху феодализма*, Москва 1978.
- Улащик Н.Н., *Введение в изучение белорусско-литовского летописания*, Москва 1985.
- Чантурия В.А., *История архитектуры Белоруссии*, Минск 1969.